BOSHLANG‘ICH TA’LIM JARAYONIDA O‘YIN METODLARINING IJTIMOIY-PEDAGOGIK AHAMIYATI

Jakbarova Oyazimxon Mutalipovna
Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika
universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya
Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘yin metodlarining ijtimoiy-pedagogik ahamiyati va ilmiy asoslari, milliy qadriyatlarimiz asosida shakllangan xalq o‘yinlari, ta’lim tizimida o‘yin metodlarining sistemali ravishda darslarda qo‘llanilishi, ijtimoiy adolat, inklyuzivlik, hamkorlik, empatiya, fuqarolik mas’uliyati, axloqiy ong kabi ijtimoiy qadriyatlar o‘rganilgan. O‘yin asosidagi metodlar ta’lim samaradorligini oshirishda eng foydali va tabiiy vositalardan biri sifatida amaliyotga joriy etilishi ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: *Gamifikatsiya, metod, simulyatsiya, jamoa, fuqarolik pozitsiyasi, ijtimoiy-pedagogik, resurs, qadriyat, ijtimoiy adolat, inklyuzivlik, hamkorlik, empatiya, fuqarolik mas’uliyati, axloqiy ong, samaradorlik, differensial yondashuv.*

KIRISH

O‘zbekistonda faoliyat yuritayotgan pedagog va psixologlar fikricha o‘yin – bu bolani ichki ijtimoiy resurslar bilan boyituvchi, uning axloqiy me’yorlar, odob qoidalari, jamoa ichidagi o‘zaro munosabatlar kabi ijtimoiy tajribalarni ichki ongiga singdiruvchi o‘quv muhiti hisoblanadi. Jumladan, pedagog olima O.A.Nishonova o‘z tadqiqotida shunday deydi: *“Ijtimoiy-pedagogik jarayonda o‘yin metodlari orqali bola o‘zining ijtimoiy rolini anglaydi, bu esa kelajakda uni faol fuqarolik pozitsiyasiga tayyorlaydi.”* Bu holat o‘yin metodlarini shunchaki yordamchi vosita emas, balki ijtimoiy pedagogikaning markaziy tamoyillaridan biri sifatida talqin qilishga asos yaratadi.

Shuningdek, milliy qadriyatlarimiz asosida shakllangan xalq o‘yinlari ham ijtimoiy-pedagogik vosita sifatida xizmat qiladi. Masalan, “Ashula aytish”, “Top-to‘p”, “Yashiringan narsa”, “Jasorat sinovi”, “Yurt himoyachisi kim?” kabi o‘yinlarda nafaqat jismoniy faollik, balki intellektual, axloqiy va ijtimoiy yo‘nalishlar uyg‘unlashgan. Ularda bir-birini hurmat qilish, navbat kutish, halollik, adolat, jasorat kabi ijtimoiy qadriyatlar targ‘ib qilinadi. Bunday o‘yinlar orqali o‘quvchilar nafaqat bilimga, balki jamiyatda to‘g‘ri yashash madaniyatiga ham ega bo‘ladilar. Shu nuqtai nazardan qaralganda, ta’limda o‘yin metodlarining qo‘llanilishi – bu o‘quvchini faqat bilim bilan emas, balki ijtimoiy faoliyatga tayyorlash, uni jamiyatdagi rollarni tushunadigan, tanlay oladigan, o‘zini baholay va ifoda eta oladigan shaxs sifatida kamol toptirishga xizmat qiluvchi ijtimoiy-pedagogik zaruriyatdir.

Ta’lim tizimida o‘yin metodlarining sistemali ravishda qo‘llanilishi esa ijtimoiy adolat, inklyuzivlik, hamkorlik, empatiya, fuqarolik mas’uliyati, axloqiy ong kabi ijtimoiy qadriyatlarning chuqur singdirilishiga sabab bo‘ladi. Bu metodlar ijtimoiy tenglik g‘oyasiga asoslanadi, chunki o‘yin maydonchasida har bir ishtirokchi teng huquqli, teng mas’uliyatli va teng imkoniyatlarga ega sub’ektdir. Bu esa o‘z-o‘zidan

demokratik jamiyat asoslari ta’lim tizimi orqali shakllanishiga xizmat qiladi. O‘yin metodlarining ta’lim jarayonidagi ijtimoiy-pedagogik ahamiyati beqiyosdir. Ular orqali o‘quvchilar nafaqat bilim oladi, balki jamiyatda munosib hayot kechirishga, ijtimoiy mas’uliyatni anglashga, muloqot qilishga, o‘z fikrini himoya qilishga, boshqalarning fikriga quloq solishga va muammolarga yechim topishga o‘rganadi. Bu esa zamonaviy ta’limning asosiy maqsadlariga to‘la-to‘kis javob beradi.

O‘yin asosidagi metodlar ta’lim samaradorligini oshirishda eng samarali va tabiiy vositalardan biri sifatida qaralmoqda. Bu metodlar o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan ichki qiziqishini kuchaytiradi, ularni mashg‘ulot jarayonida faol ishtirok etishga undaydi, mustaqil fikrlash, qaror qabul qilish, muammoli vaziyatlarni hal qilish, refleksiya qilish, baholash va o‘zini nazorat qilish kabi metakognitiv kompetensiyalarni rivojlantiradi. Bu jihatlar ta’lim samaradorligini faqat yakuniy natija bilan emas, balki jarayonning o‘ziga bo‘lgan yondashuv, ishtirok darajasi va sifatli o‘zlashtirish holati bilan baholashga asos yaratadi.

Zamonaviy didaktikada “samarador ta’lim” deganda o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi faol hamkorlikka asoslangan, o‘quvchi markazida shakllangan, tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi, hayotiy muammolarga javob beruvchi va real vaziyatlar asosida tashkil etilgan ta’lim nazarda tutiladi. Bu mezonlarning barchasiga aynan o‘yin metodlari javob bera oladi. Chunki o‘yin faoliyati, avvalo, qiziqish asosida shakllanadi, bu esa o‘quvchining e’tiborini faollashtiradi, xotirani mustahkamlaydi, emotsional holatini barqarorlashtiradi va bilimni ongli ravishda o‘zlashtirishni ta’minlaydi.

Psixologiya fanida “faol emotsional holatdagi o‘rganish” nazariyasi mavjud bo‘lib, unga ko‘ra, ijobiy kayfiyatda, ishtiyoq bilan o‘zlashtirilgan bilimlar uzoq muddatli xotirada saqlanadi, tez chaqiriladi va amaliyotda qo‘llaniladi. O‘yin esa aynan bunday ijobiy emotsional fonni yaratadi. Tadqiqotchi M.A. Choshanov bu holatni shunday izohlaydi: *“O‘yin – bu o‘quvchining emotsional-intellektual energiyasini o‘quv jarayoniga to‘liq safarbar qilishga xizmat qiluvchi pedagogik mexanizmdir.”* Shunday ekan, o‘yin metodlari yordamida tashkil etilgan dars o‘zining qulay psixologik muhiti, interaktivligi, ijtimoiy faollikka undovchi tabiati bilan boshqa metodlardan ajralib turadi. Ta’lim samaradorligi shuningdek bilimlarning chuqur o‘zlashtirilishi, ularni hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olish darajasi, tahlil qilish va transfer qilish qobiliyati bilan ham o‘lchanadi. O‘yin asosidagi metodlar aynan shu qobiliyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Masalan, o‘quv topshirig‘ining o‘yin shaklida taqdim etilishi (kvestlar, gamifikatsiya, dramatizatsiya, intelektual viktorinalar, rolli muloqotlar va boshqalar) bilimni “to‘g‘ridan-to‘g‘ri” o‘rgatishdan ko‘ra “bilimni o‘zlashtirib olish”ga asoslangan yondashuvni taklif etadi. Bu esa o‘quvchini faqat passiv qabul qiluvchi emas, balki faol subyektga aylantiradi.

Masalan, “O‘qituvchi – o‘quvchi” rolli o‘yinida o‘quvchi mavzuni o‘qituvchi sifatida tushuntirishga majbur bo‘ladi. Bu holatda u nafaqat bilimni mustahkamlaydi, balki o‘zini baholash, muloqot qilish, nutqni boshqarish, auditoriyani his qilish kabi ko‘nikmalarni egallaydi. Yoki “Qaror qabul qilish bo‘yicha o‘yin”lar o‘quvchilarning muammoli vaziyatga qarshi javob topish, bir nechta variantlarni solishtirish, oqibatlarni oldindan ko‘ra bilish, mas’uliyatni his qilish, tanqidiy fikrlash, tahlil qilish

va baholash qobiliyatini shakllantiradi. Bularning barchasi zamonaviy ta’lim samaradorligining indikatorlaridir.

Bundan tashqari, o‘yin metodlarining samaradorligiga doir ilmiy tajribalar ham mavjud. Masalan, Rossiya olimasi E.N. Shiyanova tomonidan olib borilgan eksperimental tadqiqotlarda aniqlanishicha, o‘yin asosida tashkil etilgan darslarda qatnashgan guruh o‘quvchilari an’anaviy metod asosida o‘qitilgan nazorat guruhiga qaraganda materialni 1,7 barobar tezroq va 2,3 barobar yaxshiroq o‘zlashtirgan. O‘zbek olimasi N.A. Karimovaning fikriga ko‘ra esa: *“Ta’lim samaradorligini oshirish uchun o‘yin metodlari darsda faqat yakunlovchi bosqichda emas, balki tayyorlov va izohlovchi bosqichlarda ham tizimli ravishda qo‘llanilishi kerak.”* Bu fikrlar o‘yin metodlarining faqat qiziqish uchun emas, balki real natijaga olib keluvchi pedagogik texnologiya ekanini ko‘rsatadi.

Yana bir muhim jihati – o‘yin metodlari orqali differensial yondashuvga erishish mumkin. Ya’ni har bir o‘quvchining qiziqishi, intellektual darajasi, hissiy holati va ijtimoiy faolligiga qarab individual yondashuv tashkil qilish imkoniyati paydo bo‘ladi. O‘yin orqali o‘qituvchi o‘quvchining ichki holatini sezadi, uning qaysi rolga moyilligi, qayerda sustkashlik qilayotgani, qaysi mavzularda yetakchi bo‘la olishiga e’tibor qaratadi va shunga qarab ta’limni boshqaradi. Bu esa samarali, o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan, shaxsga moslashgan ta’lim modelini shakllantiradi. O‘yin metodlari nafaqat o‘quvchini jalb etuvchi vosita, balki uning bilimni chuqur o‘zlashtirishiga, faol fikrlashga, ijtimoiy vazifalarni bajarishga va mustaqil qarorlar qabul qilishga tayyor bo‘lishiga xizmat qiluvchi kuchli metodologik vositadir. Bu metodlar ta’lim samaradorligini nafaqat son jihatdan, balki sifat jihatidan ham sezilarli darajada oshiradi va pedagogika fanining rivojlanishida zamonaviy yondashuv sifatida mustahkam o‘rin egallaydi.

O‘zbekistonda xalq ta’limi tizimi, jumladan, umumta’lim maktablari, maktabgacha ta’lim tashkilotlari va kasb-hunar ta’lim muassasalarida o‘yin metodlariga bo‘lgan ehtiyoj ortib bormoqda. 2022–2026 yillarda ta’lim tizimini rivojlantirishga oid Davlat dasturlarida maktabgacha ta’limda o‘yin asosidagi yondashuvlar orqali bolalarning kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirish, boshlang‘ich ta’limda esa gamifikatsiya elementlari orqali darslarni interaktiv tashkil etish ko‘zda tutilgan. Bu esa o‘yin metodlarining davlat siyosati darajasida ham tan olingan va qo‘llab-quvvatlanayotganini ko‘rsatadi. Bundan tashqari, o‘zbek xalq pedagogikasi va og‘zaki ijodida ham o‘yinlar doimo ta’limiy-tarbiyaviy vosita sifatida xizmat qilgan. “Ko‘z bog‘lash”, “Topishmoq aytish”, “Kim chaqqon?”, “Qiziqishlar bozorida” kabi xalqona o‘yinlarda bola nafaqat jismoniy harakat qiladi, balki tafakkur yuritadi, tez fikrlaydi, nutq boyligini oshiradi va ijtimoiy muloqotni o‘rganadi. Shunday o‘yinlar milliy ta’lim tizimimizda yo‘qolib ketmasligi, balki zamonaviy didaktikalar bilan uyg‘unlashtirilgan holda metodik asosda qayta tatbiq etilishi zarur. Masalan, “topishmoq-aytish” o‘yini bugungi kun interaktiv testlariga o‘xshash bo‘lib, u savolga tez, aniq, obrazli javob topishni talab qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi tomonidan 2023-yilda tashkil etilgan “Innovatsion pedagogika markazlari”da aynan o‘yin asosidagi metodikalar – robototexnika, STEM o‘yinlari, til o‘rganish uchun raqamli gamifikatsiya, loyihaviy va rolli o‘yinlar orqali bilim berish metodikasi keng joriy qilinmoqda. Bu tajribalar ta’lim sifatining ortishiga bevosita ijobiy ta’sir ko‘rsatayotgani tajriba-sinov maktablarida qayd etilgan. Masalan, Andijon, Samarqand va Toshkent viloyatlaridagi eksperimental maktablarda o‘yin metodlari asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda ishtirok etgan o‘quvchilarning bilim darajasi 23–28% ortgani, psixologik o‘zini baholash darajasi esa 35% yuqorilagani kuzatilgan. Shuningdek, o‘yin metodlarining dolzarbligi nafaqat boshlang‘ich va maktabgacha bosqichda, balki oliy ta’lim muassasalarida ham o‘z aksini topmoqda. Oliy ta’limda ta’lim berish jarayonida problemali o‘yinlar, simulyatsion vaziyatlar, rolli bahslar, case-study asosida tashkil etilgan o‘yin mashg‘ulotlari talabalarni nazariy bilimni real hayotga tatbiq eta olishga o‘rgatmoqda. Bu esa yoshlarning nafaqat akademik bilimga, balki kasbiy ijtimoiy tayyorgarligiga ham xizmat qilmoqda.

O‘zbek ta’lim tizimi shiddat bilan axborot jamiyatiga moslashayotgan bugungi sharoitda, o‘yin metodlari orqali o‘quvchilarni “o‘rganishning faol ishtirokchisi”ga aylantirish – ta’limning ustuvor vazifasiga aylanmoqda. Bunday metodlar o‘quvchini xatoga yo‘l qo‘yishdan cho‘chimaydigan, tajriba orttirishga tayyor, o‘z-o‘zini tahlil qila oladigan, jamiyatda erkin muloqotda bo‘ladigan, qaror qabul qilishda qat’iyatli bo‘lgan ijtimoiy faollikka ega shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. O‘zbek ta’lim tizimida o‘yin asosidagi metodlardan foydalanish zarurati bir vaqtning o‘zida didaktik, ijtimoiy, psixologik va madaniy omillar bilan bog‘liq. Ushbu metodlar orqali nafaqat bilim o‘rgatiladi, balki shaxs kamoloti, milliy ong, ijtimoiy ong va ijtimoiy mas’uliyat ham shakllantiriladi. Bu esa o‘yin metodlarini O‘zbekiston ta’lim tizimining zamonaviy bosqichida eng dolzarb va zarur pedagogik yondashuvga aylantiradi.

Xulosa sifatida shuni aytish lozimki ta’limda o‘yin asosidagi metodlardan foydalanish bugungi global va milliy taraqqiyot sharoitida ta’lim-tarbiyaning samaradorligini oshirishda, shaxsni har tomonlama kamol toptirishda, o‘quvchi faoliyatini faollashtirishda, uni ijtimoiy muhitga moslashtirishda hamda mustaqil fikrlovchi, intellektual, erkin va ijtimoiy mas’uliyatli shaxsni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi ilmiy va amaliy jihatdan isbotlandi. O‘yin faoliyati nafaqat kichik yoshdagi bolalar uchun, balki barcha yoshdagi o‘quvchilar uchun ham ijtimoiy-psixologik ehtiyojni qondiruvchi, ta’limning mazmunini boyituvchi, uni emotsional va muloqotga yo‘naltirilgan holda olib borishga imkon beruvchi kuchli pedagogik vositadir. O‘yin metodlari ta’lim jarayonining barcha bosqichlarida — maktabgacha ta’limdan to oliy ta’limgacha qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan universal metodlar qatoriga kiradi. Ular o‘quvchilarni nafaqat bilim bilan ta’minlaydi, balki ularni bilishga intiluvchan, savol beruvchi, o‘z fikrini bildira oladigan, tanqidiy tahlil qiluvchi, ijodiy yondashuvga ega bo‘lgan shaxs sifatida tarbiyalaydi. Ayniqsa, zamonaviy o‘qituvchidan didaktik yangiliklar, motivatsion yondashuvlar va shaxsga yo‘naltirilgan metodlarni qo‘llay olish kompetensiyasi talab etilayotgan bir davrda, o‘yin metodlari o‘qituvchining eng samarali pedagogik vositasiga aylanishi mumkin. Shuningdek, o‘yin asosidagi metodlar orqali tashkil etilgan ta’lim jarayonida ijtimoiylashuv, kommunikativlik, empatiya, kasbiy yo‘naltirilganlik, axloqiy kamolot, milliy qadriyatlar singari ijtimoiy-pedagogik elementlar ham faol shakllanadi. O‘yin sharoitida o‘quvchi nafaqat bilim oladi, balki uni hayotiy muammolarga tatbiq etishni o‘rganadi, jamoada ishlash, liderlik qilish, qaror qabul qilish, inobatga olish va baholash kompetensiyalarini egallaydi. Aynan shu jihatlar ta’lim samaradorligini oshirish, ijtimoiy ongni shakllantirish va jamiyatga mos shaxs tarbiyalashda o‘yin metodlarini ajralmas vosita sifatida belgilaydi. Bugungi kun o‘zbek ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri — bu nafaqat bilimli, balki ijtimoiy faol, madaniyatli, tafakkuri yuksak, jamiyatda o‘z o‘rnini topa oladigan barkamol shaxsni tarbiyalashdir. Bu maqsad esa faqat an’anaviy yondashuvlar bilan emas, balki zamonaviy pedagogik yondashuvlar — ayniqsa o‘yin asosidagi metodlar orqali amalga oshirilgandagina ro‘yobga chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. **B.S. Abdullayeva, A.A. Xoliqov, D.R. Farsaxonova, S.V. Muhammadiyeva, M.V. Sheranova** “*Umumiy pedagogika”* (pedagogika nazariyasi va pedagogika tarixi modullarini o‘z ichiga olgan darslik), Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021.

2. I.G.Mamajonov, O.M.Jakbarova “Umumiy pedagogika” “Omadbek print number one” nashriyoti Andijon-2025

3. **Abdinagim Bekbergenov** “*Pedagogika fanlarini o‘qitishda metodlardan foydalanish yo‘llari*” – Modern Science and Research, **2023**

4. G.X.Abdullayeva “Boshlang‘ich ta’limda o‘yin metodikasi” – Samarqand: SamDU, 2022.

5. N.Ishmuxamedova “Pedagogik texnologiyalar” – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.

6. M.Sharipova “Zamonaviy darsda o‘yin yondashuvlari” Ilm va taraqqiyot jurnali, 2023.

7. O‘.Xudayberganova, X.Nyutonova “*Pedagogika nazariyasi va tarixi*” Urganch: Khwarezm Publication, 2025.

8. F.O.Mirzayeva “*Pedagogika nazariyasi va tarixi*” Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2023.

9. F.O.Mirzayeva, O.A.Karimjonov “*Pedagogika nazariyasi va tarixi*” Toshkent: NIF MSH, 2023.